

ДІЯЛЬНІСТЬ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО КВАРТЕТУ ІМЕНІ Ж. ВІЛЬОМА 20-х – ПОЧАТКУ 30-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті досліджуються зміст і напрями гастрольно-концертної, музично-просвітницької діяльності Всеукраїнського державного квартету імені Ж. Вільома в контексті соціокультурних процесів 20-х – початку 30-х рр. ХХ століття як важливої складової становлення й розвитку національного камерно-ансамблевого виконавства.

Ключові слова: соціокультурні процеси, національна музично-виконавська культура, Всеукраїнський державний квартет імені Ж. Вільома, гастрольно-концертна, музично-просвітницька діяльність.

The article explores the content and direction the concert, musical-elucidative, activity of the Ukrainian a quartet of. Viloma in the context of sociocultural process of 20-th beginning of 30-th from XX age as an important component of formation and development of the national chamber ensemble performance art.

Key words: sociocultural process, national music and performing culture, the Ukrainian a quartet of. Viloma.

Вивчення шляхів розвитку національної музично-виконавської культури обумовлено інтенсивним пошуком нових концептуальних засад відродження й розвитку української культури. Її дослідження є однією з важливих передумов осмислення й аналізу культурних здобутків музично-мистецької еліти попередніх поколінь.

У цьому контексті значний інтерес становлять результати досліджень, відображені у працях Г. Дзюби «Концертно-хорове життя України 20-х – початку 30-х років ХХ століття» [2], А. Карп'як «Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (XIX – ХХ ст.)» [6], Мороз Л. «Диригентсько-хорове мистецтво Галичини другої половини XIX – першої третини ХХ століття» [9]. Проте дослідження специфіки розвитку музично-виконавської культури Східної України потребує ще ґрунтовного вивчення.

Метою даної роботи є дослідження змісту і напрямку гастрольно-концертної, музично-просвітницької діяльності провідного харківського музично-виконавського колективу – Всеукраїнського державного квартету імені Ж. Вільома в контексті тогочасних соціокультурних процесів як важливої складової становлення й розвитку національного камерно-ансамблевого виконавства.

Розвиток національної музичної культури аналізованого періоду відбувався в контексті тогочасних історичних та соціально-культурних зрушень України. Ідеологізація на початку 20-х рр. ХХ століття. суспільно-політичного, культурно-освітнього життя республіки, тотальне закріпачення національного культур-

но-мистецького процесу, який зазнав свого розквіту у роки державотворення, жорстка робота цензурних органів влади обумовили включення національної музичної культури до нової пролетарської системи естетичних нормативів і принципів.

Сутність професійного та самодіяльного музичного мистецтва полягала, згідно з новими державними вимогами, у популяризації нової пролетарської ідеології передусім серед робітничо-селянського прошарку населення. Центрами концертної роботи стали промислові підприємства, пролетарські околиці, робітничі райони тощо. Відповідно до цього основними формами музичного обслуговування у цей час були концерти-мітинги та концерти-лекції, які були приурочені до революційних подій та були яскравим відображенням радянської дійсності [3,13].

Новий етап відродження національної культури розпочався із запровадженням політики українізації в республіці. Як зазначають автори колективної монографії з історії та теорії українізації [1], політика коренізації, що в УСРР дістала назву «українізація», охопила різні сфери суспільно-політичного й духовного життя республіки та «...дала змогу українському народові усвідомити себе національною спільністю, відчутти значення мови, культури, традицій як чинників духовного розвитку нації» [1; 8].

У період розгортання політики українізації відродженню та розвитку української музичної культури присвятило свою діяльність Музичне товариство імені М.Д. Леонтовича, яке відкрило свої філії у Харкові, Дніпропетровську, Одесі та інших містах України, задіяв до співпраці майже весь музичний актив республіки. Результатом діяльності національних митців було встановлення міцних творчих контактів з літературними та мистецькими осередками країни, проведення музично-просвітницьких вечорів «Суботників», «Галицьких вечорів», музичних зібрань Асоціації сучасної музики (АСМ), що діяла при Товаристві, видання музичної та методичної літератури, опрацювання музичних архівів та рукописів М. Лисенка, М. Леонтовича, К. Стеценка, Я. Степового, дослідження музично-фольклорної спадщини України [7, 8-9].

Протягом 1920-х рр. за сприянням національних митців було засновано: струнний квартет імені Ж. Вільома, струнний квартет імені П. Чайковського, квартет імені М. Леонтовича, симфонічний оркестр народних інструментів імені Х. Раковського, капелу-студію імені М. Леонтовича, хор-студію імені К. Стеценка, вокальний чоловічий квартет імені М. Лисенка, камерний (домрово-балалаєчний) ансамбль імені В. Андрєєва та інші. «Ці творчі колективи, – писав тогочасний музикознавець Я. Полфіоров, – грають на місцях велику і важливу роль музичних центрів, що збирають навколо себе музичне життя й музично-громадські інтереси, отже, виконують найважливішу соціальну функцію, яку тільки можна покласти на музичний колектив» [10, 171].

Слід відзначити, що ці професійні колективи, будучи на мізерному державному утриманні, постійно відчували матеріальну скруту, боролися з фінансовими труднощами. Проте, прагнучи до відродження національної культури, особ-

ливо в період розгортання політики українізації в республіці, самовіддано, часто безкоштовно проводили інтенсивну музично-просвітницьку роботу серед широких верств громади, давали велику кількість концертів як на території України так і поза її межами.

Протягом 1920 – початку 1930-х рр. вагому роль у становленні та розвитку національного камерно-ансамблевого виконавства відіграв Всеукраїнський державний квартет імені Ж. Вільома. До його складу увійшли талановиті музиканти В. Гольдфельд (1 скрипка), О. Старосельський (2 скрипка), А. Свирський (альт) та П. Кутьїн (віолончель) [12, 2].

Із перших днів існування молодий колектив розгорнув інтенсивну роботу, яка спрямовувалась на культурне обслуговування передусім робітничо-селянського прошарку населення та червоноармійців. Колектив розпочав свою роботу по заводах, фабриках, виробничих підприємствах та червоноармійських частинах республіки.

Основою своєї діяльності учасники квартету вбачали популяризацію західноєвропейської, російської, української музичної спадщини, а також проведення інтенсивної музично-просвітницької роботи. Під час гастрольних подорожей по Україні квартет імені Ж. Вільома брав культурне шефство над самодіяльними інструментальними гуртками робітничих клубів, окружними самодільними гуртками, допомагав опановувати нові твори. Окрім цього, учасники квартету забезпечували самодіяльні інструментальні колективи музичною літературою та консультували у доборі репертуару. Показовим було те, що артисти квартету брали участь у виявленні талановитої молоді серед робітничо-селянських кіл, сприяли її набору до музичних закладів, організували нові інструментальні колективи тощо [12, 3].

Аналіз тогочасних фахових матеріалів засвідчує високий професіоналізм, оригінальність виконавської майстерності, інтонаційну бездоганність, яскравий темперамент та точне стильове відтворення репрезентованих громадськості музичних творів. Вельми показовими щодо цього є рецензії та відгуки провідних музичних діячів того часу, мистецтвознавців, які віддзеркалює тогочасна фахова періодика.

І. Дунаєвський у журналі «Театр» наголошував із цього приводу: «Кожного разу, коли я прихожу на камерні вечори цього квартету, мене не менш як чудове виконання хвилює дійсно стоїчне ставлення співучасників квартету до своєї праці. Успіх, здобутий квартетом, – колосальний. Я буквально зворушений цією свіжістю звучання, молодю силою, повною та міцною спайкою» [4]. Б. Розенцвейг на сторінках київської газети «Пролетарська Правда» у лютому 1924 р. писав: «В умовах нашої музичної культури квартет імені Вільома явище, що має подвійне значення: він – подія в галузі суто музичної; він – яскравий та надзвичайно виразний зразок розквіту музичної суспільності, що її нарешті пробуджено за роки революції. І ось вперше квартет імені Вільома починає прокладати гушавину мас таким сильним засобом, як першорядна камерна партитура. Навіть і в капітальних творах відчувається дійсна яскравість артистизму, що з великою

повністю проходить через кожний рух смичка. Ця досконалість виконання робить зайвим відокремлення яких-небудь частин програми» [13].

Нові суспільно-історичні та ідеологічні умови існування музичного мистецтва в комуністичному середовищі вимагали від музичних об'єднань того часу постійного розширення жанрово-тематичного кола репертуару. Проте, аналізуючи репертуар квартету імені Ж. Вільома, особливо чітко помітна тенденція звернення до тих зразків камерно-інструментальної музики, які визначали вагомими здобутками національної, європейської та російської композиторських шкіл.

До концертного репертуару цього колективу увійшли камерно-інструментальні твори А. Баццині, Л. Бетховена, Й. Брамса, Й. Гайдна, Г. Генделя, Е. Гріга, А. Дворжака, К. Дебюссі, К. Диттерсдорфа, Л. Керубіні, Ф. Крейсlera, Ф. Мендельсона, В. Моцарта, В. Новака, К. Прохаска, М. Равеля, М. Рegera, С. Франка, П. Хіндеміта, Р. Шумана, Ф. Шуберта та інші. Паралельно із цим він успішно виконував російську музику О. Олександрова, А. Аренського, О. Бородина, О. Винклера, О. Глазунова, М. Глінку, В. Золотарьова, М. Іполітова-Іванова, О. Крейна, А. Лядова, С. Прокоф'єва, М. Римського-Корсакова, С. Рахманінова, М. Рославця, А. Рубінштейна, П. Чайковського та інших [12, 18].

Особлива заслуга квартету імені Ж. Вільома полягає у щирому піклуванні щодо популяризації молодшої української квартетної музики. В репертуарі колективу представлені твори понад 20 сучасних українських композиторів. Скрізь, де концертували «Вільомовці», звучала нова українська музика. Будучи першими й кращими провідниками творів українських композиторів, «Вільомовці» в той же час сприяли включенню їх до репертуару інших ансамблів. За рукописами квартетом імені Ж. Вільома були виконані твори Ф. Акименка, С. Богатирьова, К. Богуславського, К. Данькевича, І. Дунаєвського, П. Козицького, Д. Клебанова, В. Костенка, А. Корещенка, Л. Лісовського, Б. Лятошинського, М. Рославця, М. Тіца, І. Шілінгера, Б. Яновського тощо [11].

Від початку своєї діяльності квартет імені Ж. Вільома встановив міцні творчі зв'язки з музичною інтелігенцією України, Росії та Європи. У виступах цього колективу брали участь відомі музиканти: співаки – В. Барсова, М. Бочаров, М. Вітте, М. Захарова, В. Зубарев, А. Кочановський, Ю. Кіпоренко-Даманський, М. Литвиненко-Вольгемут, І. Козловський, М. Романська, М. Рейзен, П. Цесевич, Ф. Яновська; піаністи Д. Абрамович, Е. Гейман, Е. Гольдфельд-Карова, Е. Гольдфельд, В. Горовіц, А. Дроздов, А. Жак, І. Енері, А. Корещенко, Н. Ландесман, П. Луценко, Н. Малько, А. Макаров, В. Миколаїв, Г. Нейгауз, Е. Петрі, М. Славінська, Б. Тіц; скрипалі Н. Бліндер, Ж. Сігетті; віолончелісти А. Кут'їн, Я. Розенштейн; кларнетисти М. Гольдштейн, В. Риков; альтисти О. Шор, Н. Пруслін, І. Дунаєвський; органіст Ф. Бертолья та інші [12, 19].

Протягом 1920-х – початку 1930-х рр. Всеукраїнський квартет імені Ж. Вільома дав понад 2000 концертів. Географічне поле діяльності цього колективу було величезне. «Вільомовці» демонстрували своє мистецтво в Україні, Білорусії, Грузії, Вірменії, Сибіру, на Уралі, Далекому Сході, Кубані, Кавказі та інших частинах Радянського Союзу. По багатьох місцевостях, де ніколи не зву-

чала камерна музика, виступи Всеукраїнського квартету імені Ж. Вільома були справжнім святом [8].

У 1928 р. Всеукраїнський квартет імені Ж. Вільома дав цикл концертів по робітничих клубах, підприємствах та концертних залах Москви. Місцева критика визнала, що «...у Вільомовців якість виконання на найвищому шаблі. Технічне й творче розвинення Вільомовців дозволяє їм виконувати найскладніші квартетні композиції. З дивною гнучкістю квартет Вільома передає музику різних стилів – Й. Гайдна, Л. Бетховена, В. Моцарта й сучасних європейських, російських, українських та інш. композиторів. Ідеальна ритмічність, чітка фразировка, виразність нюансів, найчастіше звучання тонів – такою багатобарвною райдугою вражає художня гра Вільомовців» [8, 50].

У 1930 р. квартет здійснив концертну подорож до Ленінграду, під час якої дав понад 55 концертів по робітничих клубах, будинках культури, заводах, фабриках та школах. Концерти колективу відвідало понад 50000 глядачів. Концертам передували коротенькі вступні промови директора колективу О. Ландфрида, які дозволили слухачській аудиторії краще ознайомитись з молодого українською квартетною музикою, творами С. Богатирьова, К. Данькевича, П. Козицького, Д. Клебанова, В. Костенка, Л. Лісовського, Б. Лятошинського, Б. Новосадського, Б. Яновського [5, 41].

Про самовіддану працю національних митців свідчить велика гастрольна подорож по містах України протягом 1932 р. із циклом історичних концертів.

У концертних програмах громаді були репрезентовані квартети: Л. Бетховена (№ 7), О. Бородіна (№ 2), Й. Гайдна (№ 35), О. Глазунова (№ 4), К. Дебюссі, В. Моцарта (№ 13), М. Равеля, С. Танєєва (№ 1), П. Чайковського (№ 2), Ф. Шуберта (№ 4), Р. Шумана (№ 1). Окремий історичний концерт був присвячений творчості українських радянських композиторів. В ньому пролунали «Анданте» з другого квартету С. Богатирьова, фантазія «Комарики» К. Богуславського, «Скерцо» А. Гозенпуда, «Фрагмент» К. Данькевича, «Скерцо» В. Клебанова, «Скерцо» П. Козицького, «Червоні зорі» В. Костенка, «Інтермеццо» Б. Лятошинського, «Сюїта» Н. Прусліна, «Фінал» із другого квартету Б. Яновського [11, 6–9].

У 1931 р. Колегія Народного Комісаріату освіти відзначила діяльність квартету імені Ж. Вільома у спеціальній постанові. У цьому документі наголошувалося на наступному: «В музично-культурному процесі значну участь узяв державний квартет ім. Вільома. За 10 років свого існування він провів величезну роботу в справі культурного мистецького обслуговування трудящих мас України та братніх республік Радянського Союзу (РСФСР, БСРР, АМСРР тощо) проводячи концертні виступи на заводах, копальнях, по робітничих клубах та сельбудах, в червоних касарнях, гуртожитках студентів тощо. Постійно включаючи у програми своїх виступів, поряд творів світових композиторів, твори українських авторів, квартет Вільома тим самим стимулював творчість цих композиторів. У своїй роботі квартет досяг великої мистецької якості, що у свій час було визнано критикою УСРР і цілого СРСР. Беручи все це до уваги,

Колегія НКО ухвалила: Відзначити заслуги Державного квартету імені Вільома і нагородити Квартет званням “Заслуженого державного ансамблю республіки”» [11, 2].

Таким чином, протягом досліджуваного періоду гастрольно-концертна, музично-просвітницька діяльність Всеукраїнського державного квартету імені Ж. Вільома, незважаючи на заангажованість реалій музичного життя, сприяла професіоналізації музикотворчого процесу, розширенню жанрово-стильових меж, збагаченню видів і форм концертного життя республіки, зростанню художньо-виконавського рівня музичних самодіяльних колективів, вступу здібної робітничо-селянської молоді до музично-освітніх закладів міста та спрямувалась насамперед на пропагування тих зразків музичної творчості, які визначили вагомі здобутки національної, європейської та російської композиторських шкіл серед широкого громадського загалу України та Радянського союзу.

Література

1. Даниленко В. «Українізація» 1920–30-х років: Передумови, здобутки, уроки / В. Даниленко, Я. Верменич, П. Бондарчук та ін.; НАН України; Інститут історії України; / В. А. Смолій (відп. ред.). – К. : Наукова думка, 2003. – 392 с.
2. Дзюба Г. Концертно-хорове життя України 20–початку 30-х років ХХ століття: дис... канд. мист-ва: 17.00.03 / Г. Дзюба. – К., 2004. – 220 с.
3. Довженко В. Нариси з історії української радянської музики : [у 2 ч.]. / В. Довженко. – Ч. I. – К. : Держ. вид-во образотворчого мистецтва і муз. л-ри УРСР, 1957. – 319 с.
4. Дунаєвський І. Концерт імені Ж. Вільома / І. Дунаєвський // Театр. – Х., 1922. – №11. – 5 грудня.
5. Ірій А. Український державний квартет ім. Ж. Вільома в Ленінграді / А. Ірій // Музика масам. – 1930. – №4. – С. 50.
6. Карп'як А. Флейтове мистецтво в музичній культурі Львова (XIX – ХХ ст.): автореф. дис... на здобуття наукового ступеня канд. мистецтвознавства: 17.00.03 / А. Карп'як. – К., 2002. – 21 с.
7. Козицький П. Всеукраїнське музичне Товариство ім. М. Леонтовича в його минулому, сучасному і в перспективах / П. Козицький // Музика. – 1927. – №4. – С. 3-11.
8. Меєров Є. Ансамбль великого художнього й громадського значення / Є. Меєров // Музика масам. – 1930. – № 4. – С. 13.
9. Мороз Л. Диригентсько-хорове мистецтво Галичини другої половини ХІХ – першої третини ХХ століття: автореф. дис... канд. мистецтвознавства: 17.00.01 / Л. Мороз. – К., 2003. – 19 с.
10. Полфіоров Я. Десять років української музичної культури / Я. Полфіоров // Червоний шлях. – 1927. – №12. – С.171-177.
11. Полфіоров Я. Заслужений ансамбль республіки державний квартет ім. Ж. Вільома. Цикл історичних концертів. Сезон 1932-33 рр. / Я. Полфіоров. – Х.: Вид-во Укрфілу, 1932. – 24 с.
12. Полфіоров Я. П'ять років художньої діяльності Всеукраїнського державного квартету ім. Жана Батиста Вільома / Я. Полфіоров. – Х., 1926. – 28 с.
13. Розенцвейг Б. Квартет ім. Ж. Вільома / Б. Розенцвейг // Пролетарська правда. – 1924. – 15 лютого.